

Madlena Malinkec

Slědy Wendow w Liwlandskej

Lužiskim Serbam je němske pomjenowanje „Wenden“ derje znate. Jewi so husto we lužiskich městnostnych mjenach a někotři Serbja maja je samo za poprawne němske pomjenowanje Serbow. Ale nic jenož we Lužicy, ale po cyłej Němskej, haj samo w mnohich džělach Europy namakamy topo- a hydronymy, kotrež zwisuja – po zdaću – z etnonymom „Wenden“. Znate přikłady su krajina Wendland w Nižosakskej, město Venedig w Italskej a łaćonske pomjenowanje Wiena, Vindobona. Ale nic jenož w zapadnej a južnej Europje jewja so wot wuraza „Wenden“ wotwodžene městnostne mjena, ale tež w dalokim sewjerowuchodže Europy, na teritoriju džensnišeje Letiskeje – mjez Estiskej a Litawskej srjedźneho z třoch baltiskich statow. W tutym kraju, kiž wobydluja džensa wosebje baltiscy Letojo (něhdže 70 %) a słowjanscy Rusojo (něhdže 30 %), namakamy wjacore toponymy z korjenjom „Wend-“ abo „Wind-“ (něm.)/, „Vent-“ (let.). Jako wuznamny transitny přistaw mamy w Kurlandskej¹ a při brjohach rěki Windau (něm.)/Venta (let.) město Windau (něm.)/Ventspils (let.). Tohorunja na starym kuriskim teritoriju, džensa pak hižo za letisko-litawskej hranicu, leži Windenburg (něm.)/Vente (lit.).² W centralnym džělu Letiskeje namakamy stare sydło mištrov Němskeho rjada w Liwlandskej, Wenden (něm.)/Cēsis (let.), ze swojimi zbytkami hordozneje němskeje twjerdzizny. W zažnych žórłach 13. lětstotka jewja so hišće dalše, podobne městnostne mjena: krajina Winda wokoło džensnišeho Ventspils a sydliščo Wendeculla, najskeje blisko džensnišeho Cēsis.³ Zwotkel pak pochadžeja tute pomjenowanja? Pokazuja snano samo na starodawne zwiski mjez Lužicu a baltiskimi krajemi? Při pytanju za wotmołwami na tute prašenja storči stawiznar skoku na překwapjacy fakt, kiž da na přěni pohlad na pozitiwnu wotmołwu tukać – nimamy w džensnišej Letiskej jenož naspomnjene městnostne mjena, ale něhdy sydleše w tutej zdalenej kónčinje cyły lud z łaćonskim pomjenowanjom Wendi. Što leži bliže, hač tutón lud za Słowjanow a z tym za přiwuznych Serbow měć?

Lud Wendow w Liwlandskej

Přenje pisomne naspomnjenje rěki Venta w Baltikumje jewi so wokoło 1100 w skandinawiskim runowym napismje *ui[n]tau*.⁴ Wobšěrniše žórła nastachu w 13. lětstotku. W tutym času, t. r. w přěních lětstotkach zašleho lěttysaca, sydlichu na teritorju džens-

¹ Kurlandska je jedna z třoch krajinow džensnišeje Letiskeje. W srjedźowěku wobsteješe kurlandske biskopstwo, w 16. lětstotku wutwori posledni mišter Němskeho rjada w Liwlandskej Gotthard Kettler tam wójwodstwo, kotrež wobsteješe pod pólskej krónu hač do kónca 18. lětstotka.

² Valentin Kiparsky, *Die Kurenfrage (Annales Academiae Scientiarum Fennicae Ser. B, T. XLII)*, Helsinki 1939, příloha: karta Curonia.

³ Na př. Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch I/1, wud. Friedrich Georg von Bunge, Reval 1853, č. CIV; Heinrici chronicon Livoniae/Heinrichs livländische Chronik, wobdž. Leonid Arbusow a Albert Bauer (Monumenta Germaniae Historica SS rer. Germ.), Hannover²1955, str. 90.

⁴ Senās Latvijas vēstures avoti 1, wud. Arveds Švābe, Riga 1937, str. 12.

nišeje Letiskeje wosebje wšelake baltiske a finno-ugriske kmjeny, na přikład Kurojo, Semgalojo, Letgalojo a Liwojo. Zdobom běše Baltikum džěl čileje wikowanskeje syće, kotraž sahaše wot Skandinawiskeje do Ruskeje a dale do Aziskeje a Bycantinskeho mócnarstwa. W 12. a 13. lětstotku poča Baltikum tež sewjeroněmskich překupcow přičahować, kotřiž zwjazowachu swoje merkantilne zajimy z ideju křižnych čahow, tak zo bu teritorij džensnišeje Letiskeje hromadže z džensnišej Estiskej přez němskich duchownych, překupcow a duchowne ryčerske rjady kolonizowany a misioněrowany. Na zakładže tutech procesow tworješe teritorij džensnišeje Letiskeje hač do spočatka 20. lětstotka džěl politisce a kulturnje zwisowaceho ruma Liwlandskeje, kotryž běše drje w nowowěku wšelakim mócnarstwam podrjadowany, hdžež pak dominowaše, podobnje kaž we Łužicy, přez lětstotki němskorěčna byrgarska a zemjanska woršta. Žórła 13. lětstotka, kotrež swědča wo wobstaću luda Wendow, su zdobom přenje písomne pomniki wonych němskich dobywarjow. Wosebje najstarša liwlandska chronika, chronika wěsteho měšnika Heinricha z dwacetych lět 13. lětstotka, wobswětluje stawizny wonych Wendow. Přenjoťny sydlenski rum Wendow běše, kaž rozprawja Heinrich, wokolina wokoło rěki Venty, t. r. zapadna Kurlandska, hdžež pak buchu bórže wuhnaći: *1206 [...] Wendojo pak běchu w tutym času poniženi a chudzi a wot Windy, štož je rěka w Kurlandskej, wučěrjeni a bydlachu wokoło Stareje hory, pódla kotrejež je nětko město Riga natwarjene, na to pak buchu znowa wot Kurow wučěrjeni a mnozy zabići, zbytk pak čekny k Letam a bydleše tam z nimi a wjeseleše so nad přichadom měšnika. Po jich nakazanju ke křesćanskej wěrje a jich wukřćenju pak wróći so měšnik do Rigi, přewostajiwši wosadam winicu a wobstarane polo Knjezej.*⁵ Letojo abo, dokładnišo prajene, letgalojo, wo kotrychž rěči so w žórle, sydlachu tehdy w centralnej Letiskej, runje wokoło džensnišeho Cēsisa. Tuta krajina bu jenož krótki čas po křćeńcy Wendow, w léće 1207 při džělenju hižo zdobyteho kraja mjez Rigaskim biskopom Albertom a rjadom Nošerjow mječa, ryčerskemu rjadej přidžělena⁶, za kotryž běše centralna Letiska dobra baza za dalše wojowanja w Estiskej. Wendojo a němscy dobywarjo stachu so w přichodnych lětach z dobrymi zwjazkarjami – za Wendow drje woznamjenjachu Němcy wěsty škit, Němcy pak mějachu we Wendach wosrjedz njepräčelskich a pohanskich kmjenow domoródnú a zdobom křesćansku zepěru.⁷ Hišće w léće 1210 sydlachu Wendojo a bratřa Nošerjow mječa samo zhromadnje w twjerdziznje abo skerje hrodzišću Wendow.⁸ W tutym času zhromadneho bydlenja zadomi so při pomjenowanju mištrow ryčerskeho rjada tež přidawk *de Wenden* – z Wendena; a jako bratřa pozdžišo swójsku twjerdziznu natwarichu, mjenowachu tež ju „Wenden“. Bohužel zhubja so slědy luda Wendow hižo w 13. lětstotku ze žórłow. Bamžowski legat Wilhelm drje běše w léće 1225 hišće *wulku črjódu*⁹ Wendow našoľ, ale hižo druhemu chronistej Liwlandskeje, kiž spisa kónc 13. lětstotka tak mjenowanu rymowanu chroniku, běše wony lud dospóľnje njeznaty, wón znaješe Wenden jenož jako sydło ryčerskich rjadow. Kedžbyhódné pak

⁵ Heinrici chronicon Livoniae, str. 45 sl. (přeložk z laćiny).

⁶ Heinrici chronicon Livoniae, str. 49 sl. Rjad Nošerjow mječa (něm.: Schwertbrüderorden) bu 1202 jako duchowny ryčerski rjad k zdobycu Liwlandskeje založeny. Hižo 1237 pak přewza jón wojskeho njewuspěcha dla Němski rjad, kotryž poča so tehdy tež w Pruskej angažować.

⁷ Husto wužiwa Heinrich w zwisku z Nošerjemi mječa wobrot „jich Wendojo“, na př. 1209: *Bertold, mištr ryčerjow, [...] džěše ze swojimi Letami [...] a ze swojimi Wendami do Ugauniskeje* (Heinrici chronicon Livoniae, str. 71).

⁸ Heinrici chronicon Livoniae, str. 78. Tute hrodzišćo, kotrež rěka džensa Worjehowa hora, je hišće w parku ryčerskeje twjerdzizny we Cēsisu spóznac.

⁹ Heinrici chronicon Livoniae, str. 210.

je, zo karakterizuje awtor Rymowaneje chroniki džensnišu čerwjeno-běło-čerwjenu chorhoj Letiskeje jako „wendsku“ chorhoj: *Von Wenden was zû Rige komen / zur lantwer, als ich hân vernomen, / ein brüder und wol hundert man: / den wart daz mēre kunt getân, / die quâmen hovelichen dar / mit einer banier rôit gevar, / daz was mit wīze durch gesniten / hûte nâch wendischen siten. / Wenden ist ein burc genant, / von den die banier wart bekannt [...]*.¹⁰ Při wuhódnoćenju předležacych źórłow z 13. lětstotka pokaza so potajkim, zo da so jeniče mjeno ryčerskeje twjerdžizny Wenden a pozdžišo w jeje bliskosći nastateho města, nic pak toponymy přenjotneje domizny Wendow při Baltiskim morju wot etnonyma Wenden wotwodžeć. Zdobom njedawaja wone žane pokiwy na rěč a kulturu Wendow.

Teorije wo etniskej přislušnosći Wendow

Mjenowane njejasnosće dowjedžechu slědzerjow wšelakich časow a disciplinow k najwšelakorišim, zdžěla dosć dyrdomdejskim teorijam wo pochadze a etniskej přislušnosći baltiskich Wendow. Na zakładze mjena „Wenden“, kotraž wotpowěduje němskemu pomjenowanju Serbow, bu hustodosć direktny zwisk k Serbam abo Słowjanam wuchodnje Łobja wutworjeny.

Tak mjenješe Rigaski wučenc Johann Christoph Schwartz kónc 18. lětstotka, zo je Baltikum přenjotna domizna wšěch, tež lužiskich, Wendow, z čimž implikowaše přislušnosć Wendow k Słowjanam: *Wenden: ein Überbleibsel der vorigen Einwohner dieser Gegenden [mjenjena je Liwlandska, přisp. awtorki], der alten Veneden [...]. Dieses Volk hat sich der Kriege wegen allmählig aus diesen Gegenden gezogen, und sich in Pommern, Rügen, Meklenburg und Lausnitz (Lausitz) gesetzt, und viele Wanderungen durch Deutschland und Gallien, nach Spanien und Portugal und über das mittelländische Meer sogar bis nach Afrika unternommen, wo es ein eignes Königreich errichtet hatte. Ein sehr kleiner Teil desselben war in Kurland zurückgeblieben [...]*.¹¹ Zwiski mjez Baltikumom a Słowjanami wuchodneje Němskeje widžeše tež kurlandski farar Karl Friedrich Watson, kotryž wuchadžeše z bliskeho přiwuznistwa Letow ze Słowjanami a zwěsći: *Unter den mecklenburgschen und pommerschen Wenden gab es, wenn sie nicht alle Letten waren, offenbar lettische Stämme*.¹²

Kónc 19. lětstotka předpołoží znaty baltiski teologa, rěčespytnik a etnograf August Bielenstein wobšěrne slědženja k etnografiskim prašenjam Liwlandskeje. Wón wotkazowaše zwisk mjez Baltikumom a Łužicu na zakładze zhromadneho etnonyma Wenden a přizamkny so mjenjenju Watsona, zo běchu baltiscy Wendojo letiski kmjeň. Zložowaše so při tym na bóle wědomostne argumenty hač jeho předchadnik a pokaza na stare letiske městnostne mjena zapadneje Kurlandskeje, njepräčelne nastajenje finno-ugriskich Liwow a präčelne nastajenje Letow napřećo Wendam. Etnonym „Wenden“

¹⁰ Livländische Reimchronik mit Anmerkungen, Namenverzeichniss und Glossar, wud. Leo Meyer, Paderborn 1876, str. 211.

¹¹ Johann Christoph Schwartz, Versuch einer alten Geographie von Liefland, zu besser'm Verstand der alten (liefländischen) Geschichtschreiber, w: Neue Nordische Miscellaneen 1/2 (1794), str. 20. W swojich wułożowanjach změša Schwartz nimo toho Wendow z Wandalemi, kotřiž běchu za čas pućowanja ludow kralestwo w Sewjerneje Africe natwarili a w lěće 455 Rom dobyli.

¹² Citat po: August Bielenstein, Die Grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert, St. Petersburg 1892, str. 335.

běše po měnjenju Bielensteina wot přěnjotnych hydronymow Windau/Venta wotwodženy, kotrež pochadźachu z liwiskeje, t. r. finnougriškeje rěče.¹³

Přeswědčić pak Bielenstein ze swojimi wuložowanjami njemóžeše. Něšto lětdžesatkow po nim přihłosowaše Valentin Kiparsky Bielensteinej w tym, zo wotwodźuje so etnonym Wendi wěšće wot hydronyma Windau/Venta. Wostaji pak etymologiju wotewrjenu a zarjadowa wšě z Windau/Venta zwjazane pomjenowanja pod toponymami njejasneho pochada.¹⁴

Wot kónca 19. lěstotka přiběrachu archeologiske slědženja w Letiskej a wuslědki naložowachu so tež k dalšemu wujasnjenju prašenja baltiskich Wendow. Tak měnješe ruski archeologa W. I. Sizow, zo pokazuja archeologiske namakanki w Letiskej wuske analogije k wurywankam w Braniborskej a Pomorskej¹⁵, štož pak so ze stron němskich a letiskich archeologow wotpokaza. Chilachu bóle k měnjenju, zo běchu Wendojo finnougriški kmjen. W kónčinje, hdžež sydlachu po pisomnych žórlach Wendojo, namakaja so džensa powostanki mohilow a wěšte formacije kamjenjow, kotrež připisuja so finnougriškemu kmjenej Liwow. W běhu 11. a 12. lěstotka so tute formy pohrjebanja zhubichu. Na jich městnje rozpřestrě so kuriske, t. j. baltiske wašnje spaljenja ćěłow.¹⁶

Njehladajo na tute tendency dźeržeše so wosebje pola sowjetskich a ruskich slědźerjow hač do nowšeje zańdženosće teza wo přislušnosći baltiskich Wendow k Słowjanam. Tak měnješe ruski archeologa Walentin Sedow njedawno, zo pochadza hydronym Venta ze słowjanskich rěčow, při čimž staji jón do zwiska z leksemomaj вяча/вящей.¹⁷ Tež formacije rowow ma Sedow za słowjanske a podobne rowam 1. lěstysaca w zapadosłowjanskim arealu a w Ruskej. Nimo toho pokazuja po jeho měnjenju ruske twory w něhdyšim sydlenkim rumje baltiskich Wendow na wuski zwisk Wendow ze słowjanskimi Rusami.¹⁸ Tute a podobne měnjenja w zwisku z Wendami wuwichu so w njewotwisnej Letiskej w zańdženych lětach na politikum, dokelž móžeše ruska strona přitomnosć Wendow w Liwlandskej w srjedžowěku jako legitimaciju za přitomnosć Rusow w džensnišej Letiskej wužiwać.¹⁹

W druhej połojcy 20. lěstotka prócowachu so tež wědomostnicy zwonka Letiskeje a Ruskeje wo rozrisanje prašenja pochada a etniskeje přislušnosće baltiskich Wendow. Rozjimowachu tute temy we wobłuku cyłoeuropских prastawiznow a w zwisku z komplikowanym a husto diskutowanym problemom prehistoriskich Wendow w druhich kónčinach Europy a spytachu wuslědki archeologiskich, rěčespytnych a historiskich slědženjow zjimać. Zhromadnje wotpokazachu identifikaciju antiskich Wendow, mjenowanych so pola Tacita, Ptolemeja a Pliniusar staršeho ze Słowjanami. Hakle Jordanes

¹³ Bielenstein, Grenzen, str. 264 a str. 334 sl.

¹⁴ Kiparsky, Kurenfrage, str. 250 sl. a str. 451.

¹⁵ Сизов, В. И., О поездке с археологической целью летом 1895 г. в Курляндскую губернию, в: Археологические известия и заметки т. IV (1896), str. 47.

¹⁶ Na př. Eduard Šturms, Die vorgeschichtlichen Probleme des Kurenlandes, w: Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga 1934 (1935), str. 18; Мугуревич, Эдуард, Проблема вендов в период раннего феодализма, w: Berichte über den II. Internationalen Kongreß für Slawische Archäologie II, Berlin 1973, str. 291–299.

¹⁷ В. В. Седов, Славяне в раннем средневековье, Москва 1995, str. 175. Popularnje a z wočiwidnje politiskim a aktualnym počahom steji tute měnjenje tež w: Игорь Зорин, Занимательная история латвийских русских, Riga 2007.

¹⁸ Седов, Славяне в средневековье, str. 179 sl.

¹⁹ Hlej k tutej debaće: Guntis Zemītis, Politikā var iejaukt pat vendus, w: Latvijas Avīze 16.04.2009.

počahowaše w 6. lětstotku etnonym Venethi/Venedi na Słowjanow. Identifikacija antikskich Venethow/Venedow ze Słowjanami saha pak hač do 16. lětstotka. Do wědomostnych kruhow bu potom w 19. lětstotku wosebje přez Słowaka Pawela Jozefa Šafárika zawjedžena.²⁰

Jeli pak njeběchu antikscy Wendojo Słowjenjo, dyrbyeše so tež za baltiskich Wendow druhe rozrisanje namakać. Něšto lět do Steinachera zrekonstruowa pólski historikar Henryk Łowmiański dwě žołmje zapućowanja indoeuropskich kmjenow do Europy. K přenjeji žołmje slušachu Wendojo, kotřiž zasydlichu so po mjenjenju Łowmiańskeho mjez druhim w Baltikumje a kotřiž přislušachu kulturje šnóroweje keramiki. Hakle wokolo lěta 1000 do Chr. připućowachu po Łowmańskim baltiske kmjeny na teritorij džensnišeje Letiskeje, kotrež rozeznawachu so wot přenjetnych Indoeuropjanow w Baltikumje mjez druhim přez spalenje ćělow.²¹ Tutej teoriji přizamknjachu so, hdyž tež z wariacijemi, tučasni slědźerjo. Madžar Andre Bojtár wuchadźa z toho, zo jednaše so pola Wendow wo lud (abo wjacore ludy), kotryž wobsydleše wulke džěle Europy do přichada Indoeuropjanow. W Baltikumje móžachu so zbytki tutech ludow hač do 13. lětstotka dźeržeć, prjedy hač so tež tam bjez dalšeho slěda zhubichu a jenož swoje mjeno zawostajichu, kotrež přědže na pomjenowanje za Słowjanow.²² Podobne mjenjenje zwurazni ameriski slawist Alexander Schenker.²³

Tute nowše publikacije dadźa tuž na to tukać, zo wobsteji mjez baltiskimi a lužiskimi Wendami zwisk, hdyž tež hinašeho razu, hač jón zažne slědženja postulowachu. Snano běše Łužica runje tak kaž džensniša Letiska do přichada Słowjanow a Baltow wot staroeuropskich ludow (abo jeničkeho luda) wobsydlena, kotrychž mjeno „Wenden“ so w antikskich žórlach jewi. Tak sydlachu we Łužicy, runje tak kaž tež w druhich kónčinach srjedźneje Europy, w kamjentnej a bronzowej dobjce nošerjo šnóroweje keramiki a t. mj. Łužiskeje kultury. Runje Łužiska kultura bu přez archeologiske analogije z kmjenami juhowuchodneje Europy – Wenetami, Dalamatami a dr. do zwiska stajena.²⁴ Jeli tomu tak bě, su so tute ludy abo kmjeny džensa bjez slěda zhubili a jenož swoje mjeno zawostajili, kotrež namakamy we Łužicy runje tak kaž w džensnišej Letiskej a druhich kónčinach Europy.

²⁰ Roland Steinacher, *Studien zur vandalischen Geschichte. Die Gleichsetzung der Ethnonyme Wenden, Slawen und Vandalen vom Mittelalter bis ins 18. Jahrhundert*, Wien 2002, str. 33 sl.

²¹ Zaso podate po: Jerzy Ochmański, *Historia Litwy*, Wrocław a dr. ³1990, str. 26 sl.

²² Andre Bojtár, *Foreword to the past. A cultural History of the Baltic people*, Budapest 1999, str. 95 sl. Nimo Němcow přewzachu tež Estojo korjeń „Wend-“ za pomjenowanje Słowjanow, tak zo mjenuje so Ruska w estišćinje džensa Wennemaa.

²³ Alexander Schenker, *The dawn of Slavic. An Introduction to Slavic philology*, New Haven-London 1995, str. 3 sl.

²⁴ Rudolf Kötzschke/Hellmut Kretschmar, *Sächsische Geschichte*, Würzburg 2002, str. 27 sl. (nowočišć po wudaću 1935).